

<https://doi.org/10.5559/di.29.3.08>

Antal Molnár **CONFSSIONALIZATION** **ON THE FRONTIER** **The Balkan Catholics** **between Roman Reform** **and Ottoman Reality**

Viella, Roma, 2019., 266 str.

Antal Molnár suvremeni je mađarski povjesničar, specijalist za povijest ranoga novoga vijeka (16.–18. stoljeće). Bio je ravnatelj Mađarske akademije u Rimu, a u novije vrijeme ravnatelj je Instituta za povijest u Istraživačkom centru za humanističke znanosti pri Mađarskoj akademiji znanosti i izvanredni profesor na Sveučilištu Eötvös Loránd u Budimpešti. Prije 20 godina doktorirao je na katoličkim misijama u osmanskoj Ugarskoj i sjevernim dijelovima jugoistočne Europe u 16. i 17. stoljeću. Poslije je proširio svoja istraživanja na čitavu jugoistočnu Europu i napisao sadržajnu knjigu o konfesionalizaciji na granici, posvećenu balkanskim katolicima u procjepu između rimske reforme i osmanske stvarnosti u 17. stoljeću. Knjiga je izašla iz tiska u nakladi rimske izdavačke kuće Viella na engleskom jeziku.

Mađarska ima organizirane istraživačke skupine i centre npr. u Beču i Rimu, gdje se nalaze arhivi i knjižnice s gradivom od krucijalne važnosti za povijest srednje i jugoistočne Europe, kao što su Austrijski državni arhiv i Vatikanski arhiv. Po tome se razlikuje od Hrvatske, čiji povjesničari i danas najčešće pojedinačno odlaze u Beč, Budimpeštu, Rim, Istanbul i druga središ-

ta u kojima se čuva arhivsko i knjižnično blago za istraživanje hrvatske prošlosti u vremenima kada su dijelovi hrvatskoga teritorija pripadali susjednim i okolnim imperijalnim sustavima. Jedan od mađarskih povjesničara koji su stasali istraživačkim radom na takvim adresama jest i autor ove knjige, koja dobrim dijelom počiva na njegovim uvidima u spise koje je pronašao u Vatikanskom arhivu i Državnom arhivu u Dubrovniku.

Osmanska invazija u kasnome srednjem i ranome novom vijeku uništila je srednjovjekovno Ugarsko-hrvatsko kraljevstvo i podijelila Ugarsku i Hrvatsku na tri dijela. Zapadni krajevi od Požuna (danas Bratislava) do Senja pripali su Habsburgovcima, središnjim dijelom od Alfölda do Like zavladao su Osmanlije, a samo su Kneževina Erdelj i Dubrovačka Republika zadržali samostalnost kao osmanski vazali. Bosansko kraljevstvo pretvoreno je u Bosanski pašaluk (beglerbegluk) i u njemu je uspostavljen osmanski timarsko-spahijski feudalizam. Timari su bili posjedi koje je sultan dodjeljivao svojim konjanicima zvanim spahije, a zemlju su obrađivali kršćanski seljaci koji su nazivani rajom. U tom je kontekstu islamizacija ili proces prijelaza kršćana na islam bio izraz volje katolika i pravoslavaca, koji su na taj način željeli sačuvati ili dobiti stanovite povlastice koje je nosila pripadnost islamu kao državnoj vjери. Osmansko Carstvo bilo je islamska teokracija koja je kontrolirala pravoslavnu hijerarhiju i tolerirala vjerske manjine, npr. Židove protjerane iz katoličke Španjolske ili franjevce kojima su Osmanlije dopuštali pastoralno djelovanje u Bosni.

Katolička obnova na granici između kršćanstva i islama nije bila samo protureformacija i rimska centralizacija nego zbir reformskih intencija na podlozi Tridentске baštine u rasponu od katoličkoga vjerskog ekskluzivizma u Hrvatskoj preko zamisli o crkvenoj uniji s pravoslavicima do franjevačke konfesionalizacije kao iznimno moguće u krajevima pod osmanskom vlašću. Budući da rimska centralizacija u osmanskoj Bosni nije dolazila u obzir, fra-

njevačka konfesionalizacija, koliko god imala katolički predznak, bila je prilagođena osmanskoj stvarnosti. O tome autor piše u poglavlju o bosanskim franjevcima u procjepu između rimske centralizacije i balkanske konfesionalizacije (str. 17-29).

Sveta stolica slala je misije na Balkan i prije utemeljenja Kongregacije za propagandu vjere 1622., no dok su franjevci odlazili u misije i u osmansku Bugarsku u dubini Balkana isusovci su odlazili u misije u osmansku Ugarsku koja je graničila s predjelima pod vlašću kršćanskih vladara. Poglavlje o Svetoj stolici i balkanskim misijama prije utemeljenja Kongregacije za propagandu vjere (str. 31-46) autor zaključuje razmatranjem o rimskoj inkviziciji kao uvjetnoj prethodnici Kongregacije.

Iako je Mletačka Republika slabije mogla utjecati na jugoistočnu Europu preko Dalmacije nego što je Osmansko Carstvo moglo utjecati na Ugarsku preko mađarske ravnice, autor piše da su se u Veneciji početkom 17. stoljeća kovali planovi za misije na Balkanu (str. 47-63), a najpoznatiji takav plan osmislio je 1613. isusovac Bartol Kašić, autor prve hrvatske gramatike i prvog prijevoda Biblije na hrvatski jezik. Dok se u Republici sv. Marka religiozni i crkveni život isprepletao s političkim životom, Dubrovčani su pod osmanskom zaštitom ustanovili svoje trgovačke kolonije u brojnim gradovima u jugoistočnoj Europi, a nesuglasice oko isusovačkih kapela u Beogradu i Novom Pazaru, o čemu se u knjizi iscrpno raspravlja u dva poglavlja (str. 65-134), završile su poslije utemeljenja Kongregacije za propagandu vjere 1622. kompromisom.

Autor povezuje katoličke misije u jugoistočnoj Europi početkom 17. stoljeća s korijenima albanske nacionalne ideje i moderne albanske nacije (str. 135-156). Iako

su etnički korijeni europskih nacija prepoznatljiviji, treba imati na umu da se oni ne mogu svoditi na etnokonfesionalnu dimenziju, s obzirom na to da su tek jednakost pred zakonom u građanskom društvu i dinamični modernizacijski procesi u 19. stoljeću, koji su ljude iz svih društvenih slojeva i različitih sredina upućivali jedne na druge mnogo više i učestalije nego ikada prije, stvorili ključne pretpostavke za znatno masovniju komunikaciju i pozudanje međusobno povezivanje ljudi iz svih društvenih slojeva sa zajedničkim osobinama u svim krajevima u kojima su oni živjeli, a time i za njihovo veće uzajamno zbližavanje i čvršće međusobno umrežavanje, neovisno o društvenim razlikama, imperijalnim sustavima, religijskim podjelama i političkim granicama.

Za razliku od Katoličke crkve, koja se u zemljama pod osmanskom vlašću mogla oslanjati na svoje misije i iznimke poput bosanskih franjevaca, Srpska pravoslavna crkva egzistirala je u Osmanskom Carstvu od 1557. do 1766. kao Pečka patrijaršija s vlastitom hijerarhijom. Na njezinim rubovima bilo je u 17. stoljeću pokušaja unije s Rimom, rezultat čega su npr. grkokatolici u Hrvatskoj, ali su takvi pokušaji ostali trajno ograničeni, osobito nakon velike selidbe Srba i dolaska pravoslavne crkvene hijerarhije na habsburško tlo potkraj 17. stoljeća. Balkanske misije prešle su za to vrijeme razvojni put od svojih vrhunaca poslije utemeljenja Kongregacije za propagandu vjere 1622. do urušavanja u sukobu katoličke konfesionalizacije s osmanskom stvarnošću tijekom velikog rata Svete Lige (Habsburška Monarhija, Mletačka Republika, Poljsko-litavska unija i Rusko Carstvo) pod duhovnim vodstvom pape Inocenta XI. protiv Osmanskoga Carstva potkraj 17. stoljeća. O tim aspektima autor piše u poglavlju o Srpskoj pravoslavnoj crkvi i perifernim pokušajima unije s Rimom u 17. stoljeću (str. 157-167) te balkanskim misijama za pontifikata Inocenta XI. (str. 169-182).

Posljednje poglavlje posvećeno je bosanskoj djevojci Magdaleni Pereš-Vukšanović, poznatoj pod imenom Slavonka, između katoličke hagiografije i balkansko-

ga ženskog transvestizma (str. 183-203). Pri tom se ne misli na osobu s pripisanom klasifikacijom transseksualne sklonosti nego na hrvatsku redovnicu koja je poslije burnog života provedenog u muškoj odjeći umrla u Rimu na glasu svetosti.

Na kraju knjige nalaze se rječnik osmanskih i južnoslavenskih pojmova, zemljovidi, bibliografija i kazalo osoba i mjesta.

Knjiga je znanstveno utemeljena studija o konfesionalizaciji čije izvorno značenje sadrži smisao traganja za poviješću balkanskih katolika između rimske reforme i osmanske stvarnosti u 17. stoljeću. Ona nije jedini mogući pristup toj temi, ali je pouzdan putokaz prema njoj. Iako nije lišena manjih faktografskih pogrešaka, npr. na str. 209 navodi se da je biskup iz Krbave prešao u Modruš 1420. ili čak 40 godina prije nego se to zaista zbilo, knjiga se odlikuje izrazitim umnim uvidom i akribičnom snagom izraza autora koji je relevantan sugovornik za temu koju kritički posređuje. Stoga se može preporučiti akademskoj zajednici i najširem čitateljstvu koje pokazuje interes za etnokonfesionalnu prošlost srednje i jugoistočne Europe u ranome novom vijeku.

Željko Holjevac

<https://doi.org/10.5559/di.29.3.09>

Yael Tamir **WHY NATIONALISM?**

Princeton/Oxford: Princeton University Press, 2019., 224 str.

Knjiga profesorice na Blavatnik School of Government Sveučilišta u Oxfordu i zagovornice liberalnoga nacionalizma, Yael Ta-

mir, *Zašto nacionalizam? (Why Nationalism?, Princeton University Press, 2019.)*, objašnjava zašto bi ljevica i liberali danas trebali usvojiti nacionalizam za postizanje svojih političkih ciljeva te zašto je potrebno obnoviti "partnerstvo" nacionalizma, liberalizma i demokracije kako bi se adresirali suvremeni problemi, a nacionalizam izbio iz ruku (krajnoj) desnici.

Tamir, bivša zastupnica izraelske Laburističke stranke u Knesetu, ministrica imigracije u jednom te ministrica obrazovanja u drugom ministarskom mandatu, upozorava na danas zaboravljene i zdravo za gotovo uzimane blagodati koje je omogućio nacionalizam – poput javnog obrazovanja nužnog za nacionalne države kako bi se usvojio zajednički nacionalni narativ i kreirala zamišljena zajednica. Nacionalna je država omogućila društvenu mobilnost, stvorila službeni jezik koji su bivši podanici, postavši građanima, mogli naučiti, za razliku od transnacionalnih jezika elita (latinski, francuski itd.). Tako je stvoren okvir u kojemu se mogu pronaći i visoka i niska kultura, narod i elita, odnosno stvoren je iznadklasni okvir.

Tamir dekonstruira mit o tobožnjaj zavedenosti i iracionalnosti masa kojima je potrebna didaktička pouka kako bi mogle donijeti racionalnu odluku, prihvatiti globalizam i odreći se nacionalne pripadnosti. Ona pokazuje da zauzimanje pozicije na osi globalno-nacionalno nije moralno pitanje (ljudi otvorena i zatvorena uma), nego se tiče interesa pojedinca, a gubitnici globalizacije neće prosvjetljenjem postati globalisti.

Polazeći od pretpostavke da je globalizacija uzrokovala previše individualizma, nagrizla brojne zajednice (tako i nacionalne) koje su omogućavale socijalna prava, a proizvela je brojne "gubitnike" oslabljeno-ga ekonomskog statusa, Tamir nudi odgovor u povratku nacionalizmu. Naime, nacionalizam, kako kaže, omogućava nadklasni savez, svijest o zajedničkoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, potrebnu za brigu prema drugim pripadnicima zajed-